

BOQONNAA JAHA

MIIRA ITTI GAAFATAMUMMAA

Kaayyoolee Boqonnichaa: Boqonnaa kana baratee erga xumurtee booda:

- *Lammiileen itti gaafatamummaaisaanii amanamummaa fi gahu*
- *Lammiileen hundi qabeenya uumamaa fi hambaalee seenaa biyya keenyaa Kunuunsuuf itti gaafatamummaa kan qaban ta'uu isaanii ni hubatta.*

6.1. Waadaa

Fakkii 6.1. Dargaggoonni ogummaa fayy-aatiin eebbifaman waadaa yommuu galan

- Dargaggoonni fakkii armaan olii ogeessa fayyaa ta'an maal goch-aa jiru ?
- Waadaa galuu jechuun maal jehuu dha?

Goota Ammayyaa

Abarraa Dagguu, ogummaa mahaa-ndisiitiin eebbifamee hojii osoo hin eegaliin abbaan isaa akka isaatti goota akka ta'u ni gorsa ture. Abarraanis amantaa fi ilaalcha abbaa isaa yeroo hunda ni dinqisiifata."Biitti Haadha. Lammiin haadha isaa haqummaan hin tajaajille lammii miti." jedha. Abbaan Abarraa goota diina biyya isaa irraa ittisuuf Xaaliyaanoota waliin lole dha. Abarraanis fedhii abbaa isaa guutuuf ogummaa isaa seeraan hojii irra olchee ummata tajaajiluuf of qopheesseera. Kabajaa fi beeksumsa guddaan kan eebbifame Abarraan to'ataa hojii daandiiwwan ta'uun qaxarame.

Yeroo tokko qulqullina hojii daandii yoo to'atu hojiin hojjatame sadarkaa qulqullina isaa kan hin eegnee fi mala-ammaltummaan keessatti kan gagg-eeffame ta'ee arge. Abarraanis dhaa-bbanni daandicha hojjechuuf walii-galtee raawwate daandicha diijee irra deebi'ee akka hojjetau murtii dabarse.

Haa ta’u malee hogganaan dhaabbatichaa daandii haala sadarkaa qullina isaa eeggateen hojjatuu dhiisuu isaatti osoo hin qaana’in obbo Abarraa sobuudhaan konkolaataa ammayyaa gatii guddaa baasuu fi haaraa ta’e Isaaf kennuudhaan murtii isaa jijji-irsisuuf qophaa’e. Haaluma kanaan waraqaa moodeelaa fi halluu konkolaatichaa ibsuu fi furtuu konkolaatichaa poostaa keessa kaa’ee guyyaa beellamaatti jechoota amansiisuu danda’an hedduu erga itti haasa’ee booda kenneef.

Obbo Abarraanis poostaa banee erga ilaalee booda hogganaa dhaabbatichaa taajjabbiin ilaalee “Ati garuu lammii Itoophiyaa ti?” jechuun gaafatee poostaa darbiseefii biraa deeme.

Hogganaa haafa’aan kunis kaayyoon isaa harkaa fashalaa’uu akkuma hubateen haaloo bahuuf of qopheessee obbo Abarraa eddoo dhokataa ta’etti yeroo filatee konkolaataa itti buusuun balaa irraan gahe. Ta’us garuu yakka kana eenyu akka hojjate hordoffii poolisii-dhaan godhameen haala amansiisaa ta’een irra gahame. Obbo Abarraan yaala irra turee haala raawwatame hunda yenna yaadatu waadaa abbaa isaatiif seene kabajuun isaa waan hunda caalaa gammachuu sammuu kenneef .Abbaan isaatis biyya isaa amanamaa ta’ee tajaajiluuf ijjannoo sirrii ta’e qabaatuu isaatiif ni galate-

effatae. Abarraanis goota hattuuutti qabsaa’u ta’uu isaa yeroo gabaabaa keessatti bal’inaan odeeffameef. Ogeeyyii yaalaa dirqama ogummaa isaanii seeraan bahaniin gargaaramee yeroo gabaabaa keessatti fayyee hojii isaa eegale. Gocha isaa kana irraa ka’uudhaan moggaasa “Goota Amma-yyaa” jedhuun waamamaa kabajaa fi jaalala hawaasaa gonfate.

Gilgala- 1

Seenaa armaan olii bu’ura godhachuun gaafiwan kennaman deebisi

1. Gochi namicha Abarraa kennaan (badhaasaan) sobuu yaalee dhiibbaan guddinna irratti fidu maal dha?
2. Gootummaan maal dha? Maal fa’aan ibsama?
3. Sababni Abarraan “Goota hammayyaa” jedhameef maal dha?

Waadaa jechuun dhimma tokkoof amanamaa ta’uun dhugaa irratti hundaa’uudhaan ofiif ykn kanneen birootiif amanamaa ta’uu dha.

Waadaa seenuun dirqama hamilee fi itti gaafatamummaa guddaa gaafata.

Kanaafuu waadaa galuun dura waadaa galamu sana eegudhaaf humnaa fi dandeettii keenya beekuun barbaachisaa dha. Waadaan tasa seenamu

hojii irra waan hin oolleef wal amanuu dhabuu fida. Kabajaas dhabsiisa.

Dabalataanis sababoota fudhatama hin qabne dhiyeessuu fi dhiifama naa godhaa gara jechuutti nama geessa.

Kanaafuu, yeroo barataa jirtan kanatti ofii keessaniif, maatiif, hawaasa biroo-tifis waadaa yoo seentan humnaa fi dandeettii keessanii olitti akka hin taane of eeggannoo gochuun ni barbaachisa. Waadaa kabajuu dhabu-un amaanaa nyaachuu dha. Kan raawwachuun dandeessan kutannoo fi amantaadhaan raawwachuun barbaachisaa dha. Kunis itti gaafatamummaa bahuudhaaf adeemsa sirrii ta'edha.

Waadaa seenuu if waadaa kabajuun jiruu fi jireenya maatii keessatti jalqaba. Barnoota sirnaan barachuu fi bu'aa gaariin itti fufuun waadaa bahuu fi ajejaa fi gorsa maatii fudhachuu dha. Akkaataa humnaa fi dandeettiin eeyyameen hojii mana keessaa qarqaaruun maatiif jaalalaa fi kabajaa kennuun alatti gocha itti gaafatamummaa ofii bahuu ti.

Gilgala- 2

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Waadaan maal dha?.
2. Waadaa fiixa hin baane jechuun maal jechuu dha?
3. Waadaa kennameef namni raawwate hawaasa keessatti kabajaa akkamii argata?

6.2 Qajeelummaa, Amanammummaa fi Dhugummaa

- ***Fayyaaleessa ta'uu jechuun maal jechuu dha?***
- ***Fayyaaleessaa fi nama dhugaa ta'uun akkamitti ibsama? Tokko tokkoon irratti mairi'adhaa.***

Namichi hojii humnaa hojjetaa jiraatu tokko osoo gamoo ijaaru boorsaa qarshii hedduu fi sanada adda addaa of keessaa qabu lafatti argee rifate. Boorsaa kana gaggaragalchee yoo ilaalu qabeenyummaan isaa kan namicha isa hojjechiisuu akka ta'e hubate. Hojjetaan kun yeroo kanatti hojjechiisaan isaa hangam akka aaruu fi dhiphatu yaadee gaddeef. Deebisuufii akka qabus murteesse.

Itti aanseetis waan ta'e hunda hiriya isaatti himee maal gochuun akka irra jiru gaafate. Hiriychis faayidaalee argatuu danda'u hunda itti hime. Namichi gamoo ijaaru garuu yaada hiriya isaatti hin amanne. Haaluma dursee karoofateen qabeenya abbihaaf deebise. Abbaan qabeenyichaatis hojjetaan gamoo kun ama-namaa ta'uu isaa ilaaluun sanadoota qofa hanbifatee qarshicha garuu isa badhaase. Guyyaa itti aanu ammoo itti gaafatamaa fi to'ataa qabeenya ijaarsa gamoo gochuun muude.

Gigaala- 3**Gaaffilee armaan gadii deebisaa**

1. Hojjetaan gamoo qabeenya lafaa argate abbichaaf debé-isuu isaatiin faayidaalee argate ibsaa.
2. Gochi hojjetaa gamoo maal nu barsiisa?
3. Amanamaa ta'uun amala nama boonsu dha. Ibsa itti kennaa.

Fayyaaleessa fi amanamaa ta'uu fi dhugaa irratti hundaa'uun hojiin ibsama. Hojiinis amala hawaasummaa qaba. Hojiin tokko galma gahuuf yeroo fi beekumsa humna namaa hedduu gaafata. Namni kamiyyuu gahee isaa fayyaaleessa, amanamaa fi dhugaa qabeessa ta'ee yoo raawwate faaydaa hedduu argamsiisa. Fakkeenyaaf, konkolaachisaan tokko nageenya konkolaataa sakatta'ee, of eeggannaan yoo oofe lubbuu fi qabeenya baraaruu irratti itti gaafatamummaa guddaa bahuu isaa mul'isa. Qonnaan bulaanis yeroon qotee calleessee itti fayyadamtootaaf dhiyeessuun gahee itti gaafatamummaa qaba. Ogeessi kamiyyuu itti fayyadamtoota bu'aa ogummaa isaatiif fayyaaleessa ta'ee tajaajiluun isa irraa eegama. Haala kanaan namni kamiyyuu gosa hojii qabateen

fayyaaleessa ta'ee, amantaa fi dhugaadhaan yoo hojjete dirqama lammummaa bahe jechuu dha.

Barbaachisummaan fayyaaleessa ta'uun, amanamaa ta'uun akka-sumas dhugaa irratti hundaa'uun itti gaafatamummaa lammii hunda biratti hubatamuu qaba. Barbaachisummaa isaatti namni hundi yoo amanee fi hojii bu'aawwan fayyaalesummaan, amanamaa ta'uu fi dhugaa qabachuun argaman jijjiiramaa fi guddinaaf bu'uura ta'u. Kanaafuu isinis hojiiwwan dhuunfaanis ta'e gareen mana brn-ootaa itti barattanitti fayyaaleessa ta'uun, amanamaa ta'uu fi dhugaadhaan hojjechuun bu'aa arga-miistanii itti gaafatamummaa /dir-qama/ bahuu qabdan.

Gigaala -4**Yaad-rimee armaan olitti kenname irratti hundaa'uun gaaffilee kennaman deebisaa.**

1. Hojiin amala hawaasummaa qaba maaliif jedhamaa?
2. Fayyaaleessa, amanamaa ta'uu fi dhugaa irratti hundaa'uun maaliif barbaachisa?

6.3. Qabeengaa Umamaa fi Dabareewwan Seenaa

Fakkii 6.2. Haaromsa gamoo Harariif taasifamaa jiru

- ***Gamoon Harar naannoo kamii fi magaalaa kam keessatti argama?***

Fakkii 6.3. Biyyoon akka hin dhiq-amne Koonsoo keessatti hojii daagaa

Laggeen Weellisan

Paarkiiin gaarreen Baalee paarkiiwwan akka Afrikaatti qabeenyi uumamaa guddaan keessatti argama jedhamanii eeraman keessa isa tokkodha. Parakichi bal'ina iskuweer kiloometirii

kuma lamaa fi dhibba lama qaba. Biyya keenya keessatti olka'insa isaatiin sadarkaa lammaffaa irratti kan argamu gaara Tulluu Diimtuu of keessaa qaba.

Paarkiiin bineesota hoosisan gosa digdamaa olii fi gosa sinbirrootaa dhibba tokkoo fi afurtamaa ol of keessaa qabu kun bosona gosa biqiloota sanyii biyya keessaa adda addaatiin uwwifamee argama. Sanyii gosa sinbirroo addunyaa irratti biyya kamittuu kan hin argamne digdamii afurtu biyya keenya qofatti argamu. Kanneen keessaa sanyiin gosa sinbirroo kudha afur paarkii gaarreen Baalee keessatti argamu.

Fakkii 6.4 Bineeldota paarkii gaarreewan Baalee keessatti

Dabalataanis biyya birootti kan hin argamne biyya keenyaaf immoo qabeenya dinqisiifamaa kan ta'an kan akka Niyyaa laa, Gadamsaa fi Jeedala Diimtuun naannoo uumamaan bareedaa kana keessatti argamu. Laggeen Gannaalee fi Waa-bii shabaleetis sulullan Baalee keessa weellisaa jireenya gab-bisaa kibba bahaatti suuta yaa'u.

(Madda:- Barruulee Inistituutii Wondo Gannat Giraar (1978) irraa)

Gigaala – 5

Dubbisa armaan olii bu'ureeffachuun deebii kennaa

1. Paarkii jechuun maal jechuu dha?
2. Gaarrii guddinaan 2ffaa ta'e Tulluu Diimtuu yoo ta'e inni 1ffaan eenyu dha?
3. Niyaalaan eessatti argama?
4. Haalli paarkii Baalee yeroo ammaatti qabiinsi /kunuunsi isaa haala durii irraa fooyya'aa dha jettanii yaa-dduu?

Itti gaafatamummaa Hambaa fi Qabeenyi uumamaa fi seena qabeessa ta'an akka hin badne eeguu jechuun namni kamiyyuu ilaalcha qabeenyi kun 'kiyya' jedhu qabaatee hawaasaaf akkasumas biyyaaf eegudhaaf dirqama lammummaa qabu jedhuu dha.

Ilaalchi itti gaafatamummaa kun yaada nama hundaa yoo ta'ee fi fudhatama qabaate, qabeenya uumamaa, qabeenya seenawaa fi hambaalee badii fi qisaasa'ina irraa eeguun amansiisaa ta'a.

Namni kamiyyuu eddoo jireenyaa, eddoo hojii fi eddoowwan qabeenya waleetti tajaajilli itti kennamu kunuunsuun tajaajilaaf akka oolan taasisuu qaba. Fakkeenyaaf, barattoonni itti gaafatamummaa akkanaa isinitti dhagahame hojjechuu kan eegaltan mana keessaa ta'a. Qabeenya mana keessaa kan yeroon, beekumsi, qarshii fi humni namaa itti dhangala'ee hundaaf kunuunsa barbaachisaa gochuun yeroo dheeraaf akka tajaajilan gochuu qabdu.

Mana barnootaa keessattis qabeenya hojii baruu fi barsiisuuf tajaajilan hunda akka qabeenya dhuunfaa keenyatti eeguun faaydaa irra akka oolanii fi dhaloota itti aanuuf dabarsuun haalli baruu barsiisuu akka jalaa hin gufanne gumaacha gochuu qabdu. Naannoo mana jireenyaattis qabeenya uumamaa fi hambaalee seenawaa jiran hunda akkasumas bobboca adda addaa kunuunsuu fi eeguun isini irraa eegama.

Qabeenya uumamaa fi hambaalee seena qabeessa eeguu fi kunuunsuun, lammileen hundi jireenya mijaa'aa fi guutuu akka jiraatan dandeessisa.

Bishaan, biyyee, bosonni, albuuddan, bineensotaa fi bineeladonna badii fi

miidhama irraa eegamanii fi seeraan misoomaaf yoo oolan guddinnii fi dag-aaginni biyyaa ni dabala. Hojii dhabdummaa, beelaa fi hiyyummaan hin jiraatu. Haaluma kanaan bineensotaa fi simbirrootaaf paarkiin sadarkaan isaa eeggame akka jiraatu gochuun baay'ina daawwattootaa dabaluun hojii tuurizimii jabeessuun ni danda'ama. Kunis dinagdee biyyaa cimsa. Hambaalee seenaawaa sadarkaa qarooma durii ibsan eeguu jechuun seenaa biyyaa kunuunsuu fi eenyummaa ofii hojii damee turiizimiitiif haala bal'aa mijeessu dha.

Kanaafuu bu'uura guddina biyyaa kan ta'an qabeenya uumamaa fi qabeenya hambaalee seenawaa miira itti gaafatamummaan kunuunsuuf murteessuu fi kanneen of jaalataniif fi maaltu na dhibeedhaan badii geessisan to'achuuf qophii ta'uu qabna. Kuni ammoo gocha lammii gahumsa qabu nama jechisiisu dha.

Gilgala- 6

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Hambaalee seenaa fi qabeenya uumamaa eeguun eenyu fayyada ?
2. Hojii dhabdummaa, beelaa fi hiyyummaa balleessuuf qabeenya uumamaa akkamitti fayyada?
3. Tuurizimiin maal dha? Faaydaa isaa ibsaa.

6.4. HIV/AIDS

1. Karaalee HIV/AIDS iin ittiin dad-darbu maal fa'a.?
2. Faca'insa AIDS hir'isuuf tarkaanfiin fudhatamaa jiru maal dha?

Ganda Abdii Boruu

Barsiistuu Ballaxuun kutaa jahatti barsiistuu herregaa ti. Barattoota kutaa <<6D>> maqaa waamtu keessatti barachaa jiran soddummaan maqaan, dandeettii fi amala isaanii adda baafttee beekti. Ni jaalattis. Hojiin isaanii ijoon barumsa akka ta'es hubachiisuun hojii isaanii seeraan akka raawwatan itti gaafatamummaa akka qaban yeroo hundaa gorsiti. Isaanis ishii ni jaallatu. Kabajaas ni kennuuf. Gorsa isheetis ni fudhatu. Ajejas ni raawwatu. Barataan hojii manaa osoo hin hojjetin dhufu hin jiru ture.

Yaa ta'u malee Kiroos walitti aansitee hojii manaa osoo hin hojjetiin waan dhufuu jalqabeef daree keessatti gaaffii gaafatmuuf deebii kennuun ishii dhibe. Rakkina barattuu tanaa hubachuudhaaf barsiistuun yeroo boqonnaa ishiitti kiroosiin dubbiste. Abbaan ishee dhibee Eedisiitiin akka du'anii fi haatis dhukkubsatanii siree irra akka jiran hubatte. Du'a abbaa fi dhukkubsatuu haadhaatiin rakkina uumameen kiroosii fi obbolaawwan ishee xixinnoon lamaan sadarkaa barumsa isaanii itti fufuu hin dandeenye irra akka gahan barte.

Barsiistuun, Kiroosii fi obbolaawwan ishee barumsa isaanii akka addaan hin kunne gochuu fi haadha isaanii wal'aanaa turaniifis qarqaarsa barbaad-uuf karoofatte. Gara dhaabbata "Qeyee Abdii Haaraa" tti deemudhaan akkaataa hojmaata dhaabbatichaa gaafatte. Sababa dhaqxeeffis ni hubachiiste. Dhaabbatichis buusii lammiiileen itti gaafatamummaan itti dhagahamuun walitti qabameen dhukkubsattoota eedsii fi daa'imman maatii hin qabne kan gargaaru ta'uu isaa ibseef.

Barsiistuu Ballaxuun miseensa dhaabbatichaa ta'uun buusii qarqaarsaa dhaabbataan gochuuf murteessite. Barattoonni kutaa jahaaffaa 'D' tis ji'a-tti tokko tokkon isaanii saantima digdamii shan walitti buusudhaan deegaraa fi miseensa dhaabbatichaa akka ta'an goote. Kana booda Kiroosii fi obboleewwan ishee dhaabbaticha irraa ji'a ji'aan qarqaarsa argachaa barumsa isaanii itti fufuu danda'aniiru. Haati isaanitis yaala argatan. Kiroosis bu'aa gaarii galmeessisaa barumsa ishee itti fufte.

Gigaala- 7

Seenaa gabaabaa armaan olii irratti hundaa'uun gaaffilee armaan gadii deebisaa.

1. Abbaan kiroos yennaa du'uu fi haatis yeroo dhukkub-satan haalli uumame maal ture?
2. Gochi barsiistuu Ballaxuu maal agarsiisa?

HIV/AIDS iin saffisaan babal'achuun diina adda duree ilmaan namaa fixaa jiru dha. Hanga ammaatti eedsiiif dawaan hin argamne. Dhukkubichi akka lakkoofsa Awurooppaatti naannoo bara 1981 kan uumame yoo ta'u addunyaa irratti saffisaan babal'ataa jira.

Karaalee dhukkubichi ittiin dadarbu keessaa knneen armaan gadii eeruun ni dnada'ama

- ***Yeroo dhiigni vaayirasichaan faalame gara dhiiga nama fayyaatti makamu***
- ***Rigaa ilkaanii dhukkubsataan itti fayyadamee fi meeshalee qara qaban fkn murtuu qeensaa, haadduu, fi kkf namni fayyaan yoo fayyadame.***
- ***Lilmoo dhukkubsataan waraannateen namni fayyaan yoo fayyadame***
- ***Karaalee eedsiin ittiin hindarbine***
- ***Harka walfuudhuun***
- ***waliin yaatuun***
- ***mana fincaanii waliin fayyadamuun***
- ***Daree keessatti waliin barachuun***
- ***Waldhungachuun***

Namni HIV/eedsiin qabame dhibee of irraa ittisuu waan dadhabuuf salphaadhan dhukkuba garaagaraatiif saaxilama. Humnaa fi fayyaa waan hin

qabneef hojjechuu ykn barachuu hin danda’u. Yeroo kanatti nama isa deggaru hin qabu yoo ta’e rakkoon hamaan irra gaha. Hojjechuu dhabuu isaatiinis maatiin ni rakkata, hojiinis ni miidhama. Dhukkubichi hanguma nama dhuunfaa irratti miidhaa qabu, guddinna biyyaa irrattis dhibbaa qaba.

Dhiibeen hamaan ummata fixaa jiru kun miidhaan geessisaa jiru hedduu dha. Sababa dhibee kanaatiin haadhaa fi abbaan yoo du’an jiruun maatii jeeqamuu irrayyuu daa’imman rakkatanii barumsa isaanii addaan kutu. Nama isaan kunuunsu waan dhabaniifis ni bittinaa’uu. Dargaggoonni abdi biyyaa ta’an ba’aa biyyaa ta’u. Haalli kunis jireenya hawaasummaa keessatti rakkoo uumuun alattis hiyyummaa, boodatti hafummaa fi yakka raawwatuun akka babal’atu taasisa.

kanaafuu atis/anis balaa dhukkuba HIV/eedsii irratti hubannoo barb-aachisaa ta’e qaabaachuun dhukkubichaaf akka hin saaxilamne of eeggannoo cimaa gochuun nurraa eegama. Dabalataanis namoota biroo hubachiisuu fi dadammaqsuuf namoota dhukkubichaan qabamaniifis deegarsaa fi kunuunsa gochuuf dirqama lammummaa qabna. Dhibee kanarraa of eeguun itti gaafatamummaa ofii bahuu fi waadaa eeguu waan ta’eef lammiin kamiyyuu hojii irra olchuutu isa irraa eegama.

Gigaala- 8

Gaaffilee armaan gadii deebisaa

1. Karaalee eedsiin ittiin darbu ibsaa
2. Haalli maatii dhibee eedsiin miidhame maal fakk-aata? Ijoolleen maatii eedsiin qabamanii rakkoo akka-miitu irra gahaa?

Yaada Xumura Boqonnaa

Lammiilee itti gaafatamummaan itti dhagahamu horachuuf bu'uurri maatii dha.

Maatii gaarii keessaa dargaggoonni amala gaarii horatanii bahan itti gaafatamummaa fudhachuu fi dirqama bahuuf gahumsa ni qabaatu.

Itti gaafatamummaan jiruu fi jireenya maatii keessaa jalqaba. Kunis gorsaa fi ajaea abbaa fi haadhaa hojii irra oolchuuf itti gaafatamummaa kennamu bahuu fi waadaa kabajuun mirkanaa'a. Turtii mana barnootaa keessattis ajeja mana barnootaa fi barsiisota irraa kennamuuf ajejamaa ta'uunii fi dhugaa irratti hundaa'uun raawwachuun jalqaba itti gaafatamummaa bahuu isa kan biroo ti.

Qabeenya uumamaa fi hambaalee seenawaa kan maatii, hawaasaa fi biyyaa miira lammummaa "kiyya"

jedhuun eeguu fi kunuunsuun seenaa jiruu ofii eeguu waan ta'eef gaocha sirrii ta'e dha. Hundaa ol HIV/eedsii irraa of eeguu fi tatamsa'ina isaa ittisuuf sochii godhamu irratti hirmaachuun itti gaafatamummaa guddaa bahuu ta'uun isaa beekamuu qaba.

Itti gaafatamummaan bifaa fi sadarkaalee garagaraa qaba. Hojjettonni hundi akkuma dandeettii fi sadarkaa barnootaa isaanitiin dameewwan hojii adda addaa keessatti bobba'anii hojjetu Kun ta'us garaa-garummaan hanga itti gaafatamummaa sadarkaa adda addaa irra kan jiru ta'uun isaa ifa dha. Namni kamiyyuu hojii qabate irratti haqaa fi amanamaa ta'ee yoo hojjete bu'aan waliigalaa misoomaa fi guddina ta'a.

JICHOOTA IJOO BOQONNICHAA

Kakuu- amaanaa fudhachuu, (waadaa galuu)

Eebbifamuu- Sadarkaa barnoota tokko xumuruun ragaa argachuu.

Goota – Lammii ogummaa isaatiin bu’aa olaanaa galmeessise.

qulqullina -haala bu’aa sadarkaan isaa eegame.

Waadaa seenuu- Dursanii amaanaa walii fudhchuu.

Amala –Yaada ilaalchii fi gochi namaa sirrii ta’uu fi ta’uu dhabuu ibsuu.

Hamilee –gochii gaarii fi hamaan kan ittiin madaalamu,

Hambaa- Yeroo fi seenaa kan eeru, bu’aawwan hojii fi qarooma namoota durii kan agarsiisu.

Paarkii - eddoo qabeenyi uumamaa, kan akka bineesotaa, simbirrootaa fi biqiltootaa itti eegaman.

Dafqaan bulaa – kan hojii humnaa hojjetu.

© MOE, FDR Ethiopia
Not to be republished

Gaaffilee keessa Deebii

I. Himoota armaan gadii dubbisuun sirrii yoo ta'e "dhugaa" dogoggora yoo ta'e "soba" jechuun deebisaa

1. Amaanaan ykn abdiin gochatti hiikuuf karoorfamee fi namaaf kenname waadaa jedhama.
2. Namni tokko yeroo kabajee waajjira hojii isaatti argamuun qofti itti gaafatamummaa isaa akka bahetti lakkaawamaaf.
3. Hojjettoonni hundi itti gaafatamummaan qabanii fi sadarkaan hojii isaanii walfakkaata.
4. Eddoon bineesonni, sinbirroonnii fi biqiltoonni adda addaa itti eegaman paarkii jedhama.
5. Babal'inni dhibee eedsii hiyyummaa fi boodatti hafiinsaaf gahee qaba.

II. "A" jalatti kan tarreeffamaniif "B" jala kan jiran keessaa filachuun firoomsaa

"A"

"B"

1. Itti gaafatamummaa	A. Qabeenya baraa fi seenaa ibsu
2. Maatii	B. Fedhiidhaan ykn ajejaan hojii hojjechuu
3. Jeedala Diimtuu	C. Hojii Hambaalee seenawaa fi qabeenya uumamaa daawwachiisuun galii argamsuu
4. Qabeenya uumamaa	D. Gufuu guddinaa biyyaa fi farra namaa
5. Tuuriizimii	E. Qabeenya hojii fi beekumsa misoomuu danda'uu fi kunuunsa barbaadu
6. H.I.V	F. Kutaa hawaasaa ijoollee, abbaa fi haadhaan kan gurmaa'e
7. Hambaa seenawaa	G. Qabeenya biyya keenyaa qofa kan taate

III. Himoota armaan gadii dubbisuun bakka duwwaa jecha ykn gaalee sirrii ta'een guutaa

1. Gahee hojii gosa kamiyyuu gahumsaa fi bu'a qabeessummaan raawwachuun _____ jedhama.

2. Warqii, meetii, sibiilaa fi, pootaasiyemiin _____ yoo ta'an kitaabonni biraannaa, masqiidotaa fi fakkiwwan holqa keessaa _____ dha.
3. Rakkoolee guddina biyyaa dadhabsiisan keessa isa hamaan _____ dha.

IV. Gaaffilee armaan gadii dubbisuun deebii sirrii filadhaa.

1. Fayyaaleessummaa fi amanamummaan itti gaafatamummaa bahuun:
  - A. Obsa qabaatuu
  - B. Ajajaanis ta'ee fedhiin hojiif kaka'umsa dhabuu
  - C. Bu'aadhaaf qabsaa'uu fi dirqama lammummaa bahachuu
  - D. Amala namaan walii galanii hojjechuu
2. Qajeelfamaa fi gorsa maatii raawwachuun
  - A. Hojii mana keessaatiin qabamuu
  - B. Seera kabajuu dhabuu
  - C. Qo'annaa fi yeroo dhabuu fi dhiibbaa jalatti bu'uu
  - D. Waadaa kabajuu
3. Taktoon tokkoo namaa itti gaafatamummaa hin bahu yoo ta'e
  - A. Jireenya hawaasummaa irratti rakkinni hin uumamu
  - B. Waadaan ni eegama
  - C. Naannoo fi guddina biyyaa irratti dhiibbaa ni fida
  - D. Jireenyi nagahaan itti fufa.
4. Guddina sadarkaa qaroomaa fi aadaa ummataa kan hin ibsine

A. qabeenya uumamaa	C. hambaalee seenawaa
B. kitaaba seenaa	D. ragaa bahuu manguddootaa
5. Faca'insa dhibee HIV /AIDS to'achuun kan danda'amu
  - A. Karaa ittiin daddarbu saaxiluun
  - B. Dhukkubsattoota irraa fagaachuun
  - C. Karaa ittiin daddarbu beekuun of eeguu
  - D. Walitti dhufeenya hawaasummaa hir'isuun

V. Gaaffilee armaan gadiif deebii gabaabaa kennaa

1. Waadaa galan hojiin mul'isuun akkamitti itti gaafatamummaa bahuu ta'uu danda'a?
2. Paarkii jechuun maal jechuu dha? Paarkii fi qabeenya uumamaa paariikicha keessa jiran kunuunsuu kan qabu eenyuu?
3. Ijoolleen warri isaan dhibee HIV/AIDStiin irraa dhuman miidhaa maaltu irraa gahaa?